

આત્મદર્શન જ મોક્ષનું કારણ છે.

અપ્પા દંસણ ઇક્ક પરુ અણ્ણુ ન કિં પિ વિયાણિ ।

મોક્ષહ કારણ જોઈયા ણિચ્છહ એહઠ જાણિ ॥૧૬॥

નિજ દર્શન બસ શ્રેષ્ઠ છે, અન્ય ન કિંચિત્ માન;

હે યોગી! શિવ હેતુ એ, નિશ્ચયથી તું જાણ. ૧૬.

અન્વયાર્થ :- (જોઈયા) હે યોગી ! (ઇક્ક અપ્પાદંસણ મોક્ષહ કારણ) એક આત્માનું દર્શન જ મોક્ષનો માર્ગ છે (અણ્ણુ પરુ ન કિં પિ વિયાણિ) અન્ય કાંઈ પણ મોક્ષમાર્ગ નથી, એમ જાણ. (ણિચ્છહ એહઠ જાણિ) નિશ્ચયથી તું આમ જ જાણ.

વીર સંવત ૨૪૯૨, જેઠ વદ ૯, રવિવાર

તા. ૧૨-૦૬-૧૯૬૬

ગાથા-૧૬, ૧૭. પ્રવચન નં. ૬

‘યોગીન્દ્રદેવ’ કૃત ‘યોગસાર’ છે. ‘યોગસાર’નો ખરો અર્થ તો એ છે – યોગ એટલે વેપાર, આત્મસ્વભાવનો વેપાર, એનો સાર. મોક્ષનો માર્ગ ખરેખર. યોગ એટલે જોડાવું. ચૈતન્યસ્વરૂપ એક સમયમાં પૂર્ણ શુદ્ધ દ્રવ્યસ્વભાવ એની સાથે જોડાણ કરવું, એમાં એકાગ્ર થવું એને અહીંયાં યોગ કહે છે. એમાં પણ આ સાર એટલે પરમાર્થ મોક્ષના માર્ગની વ્યાખ્યા છે. એમાં પણ આ સોળમી ગાથામાં તો બહુ ઊંચી વાત છે એટલે કે છે એવી સાચી વાત છે. સોળમી ગાથા છે ને આ?

‘આત્મદર્શન જ મોક્ષનું કારણ છે.’ પુસ્તક મળ્યું બધાને, સૌને? એ શ્લોક, શબ્દનો શું અર્થ થાય છે એટલું ખ્યાલ રાખવું. એમાં તો એકલા શબ્દો છે.

અપ્પા દંસણ ઇક્ક પરુ અણ્ણુ ન કિં પિ વિયાણિ ।

મોક્ષહ કારણ જોઈયા ણિચ્છહ એહઠ જાણિ ॥૧૬॥

હે ધર્માત્મા! એમ શબ્દ કહ્યો. ‘યોગી’ કીધું છે ને? યોગી એટલે હે ધર્મા! ‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ આ આત્માનું દર્શન તે એક જ દર્શન તે મોક્ષનો માર્ગ છે. સમજાય છે કાંઈ? આત્મા એક સમયમાં અનંત શુદ્ધ ગુણ સંપન્ન પ્રભુ, એવો આત્મા, એનું દર્શન. ‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ એ આત્મા શાસ્ત્રપદ્ધતિથી પહેલો આત્માને જાણી, શાસ્ત્રની રીતથી સર્વજ્ઞના કથન દ્વારા એ આત્મા કેવો છે એવો જાણી, પછી કરવાનું શું? કે, ભગવાનઆત્મા ‘અપ્પા દંસણ’ એ શુદ્ધ અભેદ ચૈતન્યપ્રભુ, એમાં એકાકાર (થવું). મન, વચન ને કાયાની ક્રિયાથી ભિન્ન, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પના રાગથી જુદો અને ગુણી અને ગુણના ભેદ પણ ત્યાં કામ

કરતા નથી.

જ્યાં આત્માનું દર્શન એટલે સમ્યગ્દર્શન (છે), ત્યાં મનની પહોંચ નથી, વાણીની ગતિ નથી, કાયાની ત્યાં ચેષ્ટા કામ કરતી નથી. સમજાણું કાંઈ? મનની જ્યાં ગતિ નથી, વાણીનો ત્યાં પ્રયોગ નથી, કાયાની ત્યાં ચેષ્ટા નથી, વિકલ્પનો ત્યાં અવકાશ નથી અને ગુણી આત્મા અનંત ગુણનો પિંડ, સર્વજ્ઞ જોયેલો, કહેલો એના ગુણી અને ગુણના ભેદ(નું) પણ જ્યાં સ્થાન નથી, અવલંબન નથી, આધાર નથી. એવો આત્મા, અભેદ અખંડ સ્વરૂપ એનું અંતર દર્શન કરવું, પ્રતીત કરવી, એનું નામ એક જ સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. એનું નામ એક જ સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, ‘રતીભાઈ’!

‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ છે ને? એક આત્માનું દર્શન મોક્ષનો માર્ગ. પાછું સમ્યગ્દર્શન એક જ મોક્ષનો માર્ગ છે, એમ. જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ અનુભવમાં આવી ગયા. આત્મા દર્શન, અનુભવ. એક સમયમાં પૂર્ણ શુદ્ધ, એને અનુસરીને અભેદનો અનુભવ કરવો એવું જે આત્મદર્શન તે એક, તે એક જ. બીજું સમ્યગ્દર્શન, બીજો પ્રકાર છે એમ નથી, એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ? ‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ અત્યારે એટલો શબ્દ પડ્યો છે. ભગવાનઆત્મા ‘અપ્પા’ જેને કહીએ, એક સ્વરૂપે અભેદ ચૈતન્ય, તેને આત્મા કહીએ. એનું દર્શન, એની અંતરમાં અનુભવ કરીને પ્રતીત કરવી તે એક જ ‘અપ્પા દંસણ’ – એક જ સમ્યગ્દર્શન છે. બે સમ્યગ્દર્શન નથી, બે માર્ગ નથી. આ સિવાય બીજું બધું મિથ્યાદર્શન છે. સમજાણું કાંઈ?

‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ બહુ ટૂંકામાં કહ્યું છે. જેને આત્મા કહીએ, આત્મા કહીએ ત્યારે બીજી ચીજો છે. અજીવ છે, મન-વચન-કાયાની ચેષ્ટાઓ અજીવની પર્યાય છે, અંદર પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ અને રાગ, (જેનો) આત્મામાં અભાવ છે. એવી ચીજ છે. મન-વચન ને કાયા જેના વિકલ્પના વિચાર વખતે મન પણ છે, વાણીથી કહે છે એ સાંભળવાનું (થાય છે) એ પણ છે. પણ એ બધા આત્મદર્શનમાં કામ કરતા નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘અપ્પા’ આ આત્મા એટલે પરમાત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપ, એનું દર્શન એટલે સમ્યગ્દર્શન. એક જ સમ્યગ્દર્શન છે. જુઓ! કોઈ કહે ને કે, સમ્યગ્દર્શન બે પ્રકારે છે, જ્ઞાન બે પ્રકારે છે, ચારિત્ર બે પ્રકારે છે. (તો કહે છે), ના. બે પ્રકારે છે જ નહિ. સમ્યગ્દર્શનનું કથન ભલે વ્યવહાર અને નિશ્ચયથી (એમ) બે પ્રકારે આવે. વસ્તુ એક જ નિશ્ચય તે સમ્યગ્દર્શન છે, બીજું સમ્યગ્દર્શન નથી. સમજાણું કાંઈ? ભાષા સમજાય છે ને? ભાઈ! ‘મીસરીલાલજી’! થોડી થોડી સમજી લેવી. ‘ઈન્દોર’વાળાને તો થોડો ગુજરાતી અભ્યાસ છે. થોડો, થોડો. આહાહા...!

એ શબ્દ તો પડ્યો છે ને? ‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’. ‘યોગીન્દ્રદેવ’ સંત મુનિ દિગંબર મુનિ મહાધર્માત્મા. છઠ્ઠે-સાતમી ભૂમિકા-ગુણસ્થાનમાં ઝૂલવાવાળા. અનાદિ સનાતન વીતરાગમાર્ગમાં અંતર શાંતિની ઉત્પત્તિ જેને થઈ છે (અર્થાત્) ચારિત્ર, એવા સંત એમ કહે છે, આત્માનું દર્શન તે એક જ સમ્યગ્દર્શન છે. નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ સમ્યગ્દર્શન નહિ, ભેદવાળી શ્રદ્ધા

એ સમ્યગ્દર્શન નહિ, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા એ સમ્યગ્દર્શન નહિ, છ દ્રવ્યની શ્રદ્ધા એ સમ્યગ્દર્શન નહિ. ‘રતીભાઈ’! હેં? કોઈ દિ’ પણ નવરા થાય ત્યારે ને! સાંભળવાને નવરા નહિ, સમજવાને નવરા નહિ. આ ‘શાંતિભાઈ’ રાતે પોકાર તો કરતા હતા, ક્યાં ગયા ‘શાંતિભાઈ’? હેં? ગયા? ઠીક! કહો, સમજાણું કાંઈ? નવરા થાવ, નવરા. એમ સાંજે કહેતા હતા. પણ નવરા ક્યાં? આ સાંભળવાને હજી નવરા ન મળે. ફુરસદ.. ફુરસદ.

‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ શબ્દ પડ્યો છે, જુઓ! ત્રણ શબ્દ છે. એક આત્મા એટલે કે એક સમયમાં પૂર્ણ ચિદાનંદ અભેદ વસ્તુ તેને આત્મા કહીએ. એનું દર્શન. ‘અપ્પા’ એ દ્રવ્ય છે, દર્શન એ પર્યાય છે. સમજાય છે કાંઈ? ભગવાન અભેદ ચૈતન્યવસ્તુ આત્મા, તેને આત્મદ્રવ્ય કહીએ. અભેદ એકાકાર તે દ્રવ્ય. ‘દંસણ’ એની શ્રદ્ધા, અનુભવમાં પ્રતીત તેને પર્યાય કહીએ. તે ‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’. એ સમ્યગ્દર્શન તે એક છે. એમ ત્રણ શબ્દ થયા. સમજાણું કાંઈ? ‘જયંતિભાઈ’ નથી આવ્યા? કહો, સમજાણું આમાં? આહાહા..!

‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ અને એ આત્મદર્શન વિના જેટલી ક્રિયાકાંડમાં ધર્મ મનાય એ મિથ્યાદર્શનની પર્યાય છે. હેં? ભગવાનઆત્મા એક સમયમાં પૂર્ણ અભેદ અનંત ગુણનું એકરૂપ એની અંતરમાં સ્વસન્મુખની પ્રતીતના ભાવને દર્શન કહીએ, એ સમ્યગ્દર્શનના પ્રકાશના અભાવમાં જેટલા પુણ્યાદિ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ તે ધર્મ છે એમ માનનારને મિથ્યાદર્શન છે.

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દર્શન થયા પછી માને?

ઉત્તર :- સમ્યગ્દર્શન પછી પણ માને જ નહિ છે. માને છે તો વ્યવહાર વચમાં આવે છે. મન-વચનની ચેષ્ટાની ક્રિયાઓ વચમાં આવે વ્યવહાર, પણ એ વ્યવહાર બંધનું કારણ છે અને અનુકૂળતા કહીએ તો તે અંતર અનુભવની દૃષ્ટિમાં એને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. અનુકૂળતાથી કહીએ તો નિમિત્ત, પ્રતિકૂળતાથી કહીએ તો બંધનું કારણ. ‘ચંદુભાઈ’! શું કહ્યું છે? કે, ભગવાનઆત્મા એક સમયમાં જેને આત્મા કહીએ, અહીંયાં પહેલા શબ્દનો અર્થ છે. એકરૂપે પ્રભુ અભેદ ચૈતન્યજ્યોત, એનું દર્શન, એની પ્રતીત, એની અંતર અનુભવમાં ‘આ આત્મા’ એમ શ્રદ્ધા, એ શ્રદ્ધા સિવાય કોઈપણ વિકલ્પાદિ ઊઠે અને હોય એને ધર્મ માનવો કે બીજી વાતને સમ્યગ્દર્શન માનવું એનું નામ મિથ્યાદર્શનનો પ્રકાશ છે. મિથ્યાદર્શન પ્રસર્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

‘પરુ અણ્ણુ ણ કિં પિ વિયાણિ’ ભગવાનઆત્મા, એનું સમ્યગ્દર્શન, એનો અનુભવ એક જ દર્શન, બીજું કોઈ દર્શન છે જ નહિ. બીજો કોઈ માર્ગ નથી, બીજું કોઈ દર્શન નથી, બીજી કોઈ મોક્ષના માર્ગની અનુકૂળતાની રીત નથી. સમજાણું કાંઈ? એવા દર્શન સિવાય ‘પરુ’, ‘પરુ’ છે ને? આત્માના દર્શન સિવાય. ‘પરુ’ એટલે પર. પર.. પર. ચાહે તો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો રાગ, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાના ભેદનો રાગ, ષટ્દ્રવ્યની શ્રદ્ધાનો રાગ,

એ બધું ‘પરુ અણુ’. પર આત્માના સ્વભાવથી અન્ય, એમ બે વાત કીધી. સમજાય છે કાંઈ? અન્ય પર, એમ.

આત્માના અભેદ સ્વભાવની દૃષ્ટિથી અન્ય જેટલું પર છે, એ ‘ળ કિં પિ વિયાણિ’ ન મોક્ષમાર્ગ જાણવો. જરીયે એને મોક્ષમાર્ગ માનવો નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ આમાં? એક એનાથી અનેરારને જરીયે સમ્યગ્દર્શન માનવું નહિ. શુભરાગમાં, દેહની ક્રિયામાં કે કોઈપણ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધાના રાગમાં સમ્યગ્દર્શન અથવા મોક્ષનો માર્ગ જરીયે, થોડો પણ બીજામાં આ સિવાય છે નહિ. ‘અણુ ણ કિં પિ વિયાણિ’ જરીયે પણ આત્માના દર્શન સિવાય, બીજો માર્ગ એમાં દર્શન અને મોક્ષનો માર્ગ જરીયે નથી. કહો, ‘મનસુખભાઈ’! આહાહા...! એ...ઈ...! ‘હિંમતભાઈ’! સમજાય છે કે નહિ? જુઓ! આ બધા હળવે હળવે આ સાંભળવા આવતા થઈ ગયા છે. આહાહા...! અરે...! ભાઈ! સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વર વીતરાગદેવના મુખમાંથી નીકળેલી દિવ્યધ્વનિ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવ, એની વાણીમાં આવ્યું એવું સંતોએ ચારિત્રસહિત અનુભવ્યું. અહીં ‘યોગીન્દ્રદેવ’ મુનિ છે ને? એમણે જગત પાસે આ મૂક્યું કે, વસ્તુનું સ્વરૂપ આ છે. સમજાણું કાંઈ?

‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ બે નહિ. અને બીજું અન્ય જે કાંઈ છે એ કાંઈ પણ મોક્ષમાર્ગમાં ગણવામાં આવતું નથી અથવા બીજી મિથ્યા વાતને, આવી શ્રદ્ધા સિવાય કોઈ બીજી વાતથી શ્રદ્ધા માને તેને મિથ્યાદર્શન થાય છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો હજી પહેલા એકડાની વાત છે. જૈનના સંપ્રદાયમાં જન્મે પણ જૈન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ કેવળજ્ઞાની શું કહે છે, એની ખબરું ન મળે, ખબરું ન મળે અને જિંદગીયુ ગાળે ને થઈ ગયા આપણે કાંઈક ધર્મ કરીએ (છીએ). ‘રતીભાઈ’! હેં? એમ જ છે, લ્યો! બે-બે કલાક ન્યાં વાંચે પણ સમજે નહિ, પછી ચાલો થોડું ત્યાં જઈએ. એમાં કંઈ વાત બરાબર પકડાય નહિ. ચાલો હવે પૂરું થઈ જશે. આહાહા...!

‘પરુ અણુ ણ કિં પિ વિયાણિ’ જરીયે પણ, આત્માના અનુભવી દૃષ્ટિ સિવાય સમ્યગ્દર્શન બીજી કોઈ ચીજમાં હોઈ શકે નહિ. કોઈ ચીજ વડે હોઈ શકે નહિ, કોઈ ચીજમાં હોઈ શકે નહિ. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ ગુણી ભગવાન અને ગુણના ભેદ વડે પણ આત્મદર્શન થઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? તો પછી રાગ ને દયા, દાનના વિકલ્પોથી પહેલું આ પાળો પછી સમ્યગ્દર્શન થશે. ધૂળમાંય નથી, સાંભળને! મરી જઈશ હેરાન થઈને, અનંતકાળથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘અણુ ણ કિં પિ વિયાણિ’ ગાથા પણ બહુ સરસ આવી, સોળમી છે, દેખો! એ... ‘મનસુખભાઈ’! ‘મોક્ષહ કારણ જોડ્યા’ જોગી એટલે હે ધર્મી! સમ્યગ્દૃષ્ટિને ધર્મી જ કીધો છે, જોગી કીધો છે. સમ્યગ્દર્શન આત્માના અંતરની રચિના, અનુભવના જોગ જોડ્યા છે એવા ચોથે ગુણસ્થાને ભલે ‘ભરત’ ચક્રવર્તી જેવો ચક્રવર્તી હોય, છ ખંડનું રાજ અને છન્નુ

હજાર પદમણી જેવી રાણી હોય, પણ એણે જોગ જોડ્યો છે આત્મા સાથે. અભેદ ચિદાનંદ સ્વરૂપની જે દષ્ટિ થઈ છે (એટલે) સારા સંસાર(થી) વૈરાગ્ય અને ઉદાસપણું અંદર વર્તે છે. જેને ભોગની રુચિ નથી, ભોગમાં સુખબુદ્ધિ નથી. કેમકે ભગવાનઆત્માનું દર્શન થયું તેમાં આનંદ છે, તેમ રુચિમાં આવ્યું છે. આત્મામાં અતીન્દ્રિય આનંદ છે એવું આત્મદર્શન થયું, એને છન્નુ હજાર નહિ પણ ઇન્દ્રાણીના સુખમાં પણ એને સુખની લાલચ અને સુખબુદ્ધિ થતી નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘મોક્ષહ કારણ’ અહીં તો ભઈ દર્શનને મોક્ષનું કારણ કહ્યું. અહીં તો ઓલા ત્રણની વાત પણ નથી. જોર દેવું છે ને! અનુભવનું જોર દેવું છે. આત્માનો અનુભવ. તેમાં દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના ત્રણે અંશ આવી જાય, એમ કહેવું છે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા શાંત.. શાંત.. ધીરો થઈને અંતરના સ્વભાવની એકતાને અવલંબે, એકતાના સ્વભાવને અવલંબે એવું જે સમ્યગ્દર્શન તેમાં સમ્યગ્જ્ઞાન અને સ્વરૂપાયરણનો ભાવ-ચારિત્રનો અંશ પણ સાથે ભેગો ઉત્પન્ન થાય છે. માટે અહીં એક સમ્યગ્દર્શનને જ મોક્ષનું કારણ કહ્યું. એક કોર ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણી મોક્ષમાર્ગઃ’ (કહે), એક કોર સમ્યગ્દર્શન મોક્ષનું કારણ (કહે). સમજાય છે કાંઈ?

એ ભગવાનઆત્મા, પોતાનો સહજાનંદ સ્વભાવ, એ આનંદની સન્મુખ થઈને જ્યાં દષ્ટિ થઈ અને રુચિનું પરિણમન થયું તેમાં શ્રદ્ધા, સ્વરૂપની શ્રદ્ધા, સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને સ્વરૂપમાં અંશે આચરણરૂપ રમણતા (થઈ). એ સમ્યગ્દર્શનમાં અથવા અનુભવમાં ત્રણે આવી જાય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? અત્યારે આ બધા વાંધા કાઢે છે ને? ચોથે ગુણસ્થાને સ્વરૂપાયરણ ન હોય. વિદ્વાનોમાં મોટી ચર્ચાઓ ચાલે છે. એક જણ કહે, હોય. બીજો કહે, ન હોય. આહાહા...! આવી હજી ખબર ન મળે. હજી સમ્યગ્દર્શનમાં સ્વરૂપાયરણ ન હોય, આવી વાતું (કરે). આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા પોતાના અંતર્મુખના સ્વભાવ તરફ ઢળ્યો અને પ્રતીત અને જ્ઞાન થયાં તેટલું જ એમાં અનંતાનુબંધીનો પણ અભાવ થઈ, સ્વરૂપની રમણતાનું એટલું આચરણ પ્રગટ્યા વિના સમ્યગ્દર્શન હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ? કેમકે તેને અંતરાત્મા કહ્યો. બહિરાત્મા જે હતો એ પુણ્ય-પાપ, વિકલ્પ ને નિમિત્તમાં પોતાપણાનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતો. એણે અખંડાનંદ પ્રભુ, અનંત ગુણનો પિંડ, એના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર (ન કર્યો). એ સ્વીકારમાં અંતર રમણતા આવ્યા વિના સ્વીકાર થઈ શકે નહિ.

અંતરાત્મા. અંતરાત્મા એટલે શું? અંતરાત્મા. પરમાત્મસ્વરૂપ ત્રિકાળી દ્રવ્યસ્વરૂપ પોતાનું, એનો અનુભવ થવો, દષ્ટિ થવી એનું નામ અંતરાત્મા. તો કંઈક આત્મામાં અંતરમાં પરમાત્મસ્વરૂપ પોતાનું, એમાં કાંઈક ઈર્ષ્યો ત્યારે તેને અંતરાત્મા કહેવામાં આવ્યો. પૂર્ણ ઠરે તો પરમાત્મા થઈ જાય. એકલો રાગમાં ઠરે, એકાકાર (થાય) તો એ બહિરાત્મા છે. સમજાણું

કાંઈ? ભારે ઝીણી વાતું. આમાં ક્યાંય, શું કહેવું છે અને શું કરવું? સાંભળ્યું ન હોય તો પકડવું કઠણ પડે. આ તે વીતરાગનો માર્ગ આવો હશે? એવો માર્ગ લોકોએ ચૂંથી નાખ્યો છે ને....! સમજાણું કાંઈ?

પરમેશ્વર ત્રણલોકના નાથ ‘સીમંધર’ ભગવાન આદિ તીર્થંકરો જે કહ્યા એ ભગવાન બિરાજે છે. બધા એક જ આ વાત અનાદિ તીર્થંકરો કહે છે, અત્યારે કહે છે, ભવિષ્યમાં અનંતકાળ અનંત તીર્થંકરો આ કહેશે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘મોક્ષહ કારણ જોઈયા’ એ મોક્ષનું કારણ તો એક જ છે. આહાહા..! એકાંત થઈ જતું નથી? સમ્યગ્દર્શનને મોક્ષનું કારણ કહેતાં એકાંત થઈ જતું નથી? ભાઈ! અનેકાંત એમાં રહે છે. સ્વરૂપની દૃષ્ટિ, સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને સ્વરૂપાચરણ ત્રણે ભેગા છે અને એમાં વિકલ્પાદિના ભાવનો નાસ્તિભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? વ્યવહાર રત્નત્રય જેને કહીએ કે વ્યવહાર સમકિત કહીએ એ તો રાગ છે. એનો આ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનમાં અભાવ છે. આના સમ્યગ્દર્શન વિના બીજાને સમ્યગ્દર્શન માને તેને મિથ્યાદર્શનની પર્યાય હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

‘ગિચ્છહ દહત જાણિ’ ‘યોગીન્દ્રદેવ’, ‘યોગીન્દ્રદેવ’ આદેશ કરે છે. હે આત્મા! નિશ્ચયથી યથાર્થથી સત્યસ્વરૂપે, નિશ્ચય એટલે સત્યસ્વરૂપે એ રીતે છે એમ તું જાણ, એમ તું જાણ. બાકી બધો વિકલ્પાદિ હોય તેને વ્યવહાર અને નિમિત્ત તરીકે જાણ. સમજાણું કાંઈ? ભારે માર્ગ, ભાઈ! લોકોને અત્યારે તો આમ એવું થઈ પડ્યું છે. આ સમ્યગ્દર્શન વિનાના ત્યાગ ને વ્રત બધા એકડા વિનાના મીંડા છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? જેને હજી સમ્યગ્દર્શન કેમ થાય એની ખબરું ન મળે. સમ્યગ્દર્શનની ભૂમિકા કેવી હોય એની ખબર ન મળે અને વ્રત ને તપ ને ચારિત્ર ને વ્રત લઈ લીધા. એકડા વિનાના રણમાં પોક મૂકવા જેવા છે એ બધા. સમજાણું કાંઈ?

‘અન્ય કંઈ પણ મોક્ષમાર્ગ નથી,...’ જુઓ! એણે અર્થ પણ કર્યો છે ને? ‘કંઈ પણ મોક્ષમાર્ગ નથી,...’ બીજો મોક્ષમાર્ગ જરીયે નથી. આહાહા..! રાગાદિનો વ્યવહારનો ભાવ, વ્યવહારશ્રદ્ધાનો કે શાસ્ત્રના જ્ઞાનનો ભાવ કે કોઈ કષાયની મંદતાના વ્રતાદિનો એ ભાવ કિંચિત્ છૂટકારાનો માર્ગ નથી. એ તો બંધનનો માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? ‘એમ જાણ. નિશ્ચયથી તું આમ જ જાણ.’ એમ. નિશ્ચય નામ સત્ય સ્વભાવની સ્થિતિથી આમ તું જાણ. સત્ય સ્વરૂપના સ્વભાવથી આમ તું જાણ. વ્યવહારનું સ્વરૂપ બીજું ભેદ આદિ છે તે જાણવા લાયક છે પણ આદરવા લાયક નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? જુઓ! અંદર એણે થોડો થોડો અર્થ કર્યો છે.

‘વ્યવહાર ધર્મનું સર્વ આચરણ મન, વચન, કાયાને આધીન છે તેથી પરાશ્રય છે.’ એમાં વાંધો નહિ. સમજાણું કાંઈ? અને જે કોઈ સ્વઆશ્રયે-આત્માને આશ્રયે છે (એને) આધીન તે જ ઉપાદાન છે. બાકી બધું નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. પણ એ નિમિત્તમાં માણસ

ભૂલે છે. પણ એ નિમિત્ત એટલે અહીં જ્યાં ઉપાદાનનું અંતરદર્શન થયું ત્યારે ત્યાં રાગાદિના સંયોગ જે વ્યવહાર છે એને નિમિત્ત તરીકે કહેવાય છે. વિરુદ્ધ તરીકે બંધ કહેવાય, અનુકૂળ તરીકે નિમિત્ત કહેવાય. આમ છે. આહાહા...! ભારે કામ, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- નિમિત્ત વિના કંઈ કોઈ દિ' થાય છે?

ઉત્તર :- પણ થયું છે ત્યારે તેને નિમિત્ત કહે છે. વળી થાય છે શું? અંતર સ્વભાવના દર્શનને દર્શન થયું ત્યારે તો રાગાદિના વ્યવહાર સમક્રિતને એટલે રાગને નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યું. નૈમિત્તિક વિના નિમિત્ત કોનું? સમજાણું કાંઈ? બહુ ઊલટો રસ્તો છે, ભાઈ! તને પૂર્ણ આનંદની મહિમા નથી આવતી અને એ મહિમા વિના જેટલો કોઈ ભેદ અને રાગમાં મહિમા જાય એ બધું મિથ્યાદર્શન શક્ય છે. આહાહા...! સમજાય છે કાંઈ?

વીતરાગ પરમેશ્વરનો માર્ગ જગતને સાંભળવા મળ્યો નહિ તેથી ઊંધે રસ્તે માની બેઠા કે અમે ભગવાનને માનીએ છીએ. ભગવાન તો આમ કહે છે. એમ નથી માનતો અને તું ભગવાનને માને છે એમ કહે છે કોણ? સમજાય છે કાંઈ? દેવ-ગુરુ-ધર્મની શ્રદ્ધા કહો કેમ રહે? 'કેમ રહે શુદ્ધ શ્રદ્ધા ન આણો? શુદ્ધ શ્રદ્ધાન વિણ સર્વ ક્રિયા કરે એ છાર પર લીંપણું તે...' આટલી રાખ પાથરી હોય. રાખ તો સમજાય છે ને? રાખ.. રાખોડી. એમાં ઉપર ગાર કરે છે. ગારને (તમારામાં) શું કહે છે? લીંપણ કરે છે ને? લીંપણ. તે ક્યાં લીંપણ ચાલે? રાખ ઉપર લીંપણ ચાલતા હશે? એમ આત્માની ભૂમિકાના દર્શન વિના, શુદ્ધ શ્રદ્ધા વિના, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા એને સાચી નથી. કેમકે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર તો એ કહે છે. દેવ-ગુરુ અને શાસ્ત્ર આત્માના દર્શનને દર્શન કહે છે. હવે એ દર્શનને દર્શન માનવું નથી અને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને માનીએ છીએ (એમ કહે છે તો) એ માન્યતા જ એની જૂઠી છે. સમજાય છે કાંઈ?

એવા આત્મદર્શન વિના, આત્મ શુદ્ધ શ્રદ્ધા વિના, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા પણ સાચી રહેતી નથી અને એ વિના જેટલી ક્રિયાકાંડ કરવામાં આવે, વ્રત, નિયમ, અપવાસ, એ બધા રાખ ઉપર ગાર કરવી, ગાર (સમાન છે). ગાર સમજાય છે ને? લીંપવું. આખા પોપડા ઉખડે. રાખ ઉપર આમ આમ (કરે) ત્યાં એમાં જરીયે લીંપણા થતા નથી. સમજાય છે કાંઈ? લ્યો! એક ગાથા થઈ. બીજી ગાથા.

મુમુક્ષુ :- આદેશ આપતા હશે કે નિમિત્તથી જાણ.

ઉત્તર :- નિશ્ચયથી જાણવું એ શું કીધું? દરબારમાં શું કહે છે? આદેશ આપે આમ નિમિત્તથી તો એમ કે, બરાબર થાય, એમ ઈ કહે છે. સમજ્યા ને? છે ને?

મુમુક્ષુ :- બે નય છે ને?

ઉત્તર :- ના, ના. આમ કહે છે ને? આમ કહે તો ફેર પડે. કરનો અર્થ તારે કરવું છે કે આને કરવું છે? એમ કહે છે. એ તો એમ કહે છે કે, મારી સામું જોવું મૂકી દે.

હું કહું છું તેના તરફનો સાંભળવાનો વિકલ્પ છોડી દે. આ હું શું કહું છું એનું મનન પણ મારા સન્મુખ રહીને કર, એ પણ છોડી દે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ભગવાન આમ કહે છે, ગુરુ આમ કહે છે એવું જે મનન, તે પરસન્મુખનું મનન છે. છોડ એને. એ સાધન નથી. લે, એમ કહે છે. એને જાણ, કહે છે. આમ જાણ. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ એમ પ્રભુ પોતે ફરમાવે છે, ભાઈ! અમારી શ્રદ્ધા તારી (થઈ), તેને સમ્યગ્દર્શન અમે કહેતા નથી. આહાહા..! અમારા કહેલા વાણીના શાસ્ત્રોની શ્રદ્ધા તું કર એને અમે સમ્યગ્દર્શન કહેતા નથી. એમ સર્વજ્ઞની વાણીમાં આવું આવે છે. ત્યારે દર્શન કોને કહેવું? ‘અપ્પા દંસણ ઇક્ક’ ભગવાન તારો આત્મા, તેના સન્મુખનો અનુભવ કરીને પ્રતીતનું થવું એ એક જ સમ્યગ્દર્શન છે, બીજું સમ્યગ્દર્શન બીજા પ્રકારનું અમે કહ્યું નથી, અમે કહેતા નથી અને એમ છે નહિ. હૈં?

પૂછે રાખો એટલે વધારે સ્પષ્ટ આવે, એમ કહે છે. આહાહા..! ભગવાન તારામાં તું પૂરો પ્રભુ પડ્યો, તારે કોઈને જરૂર નથી. એ પરસન્મુખના જ્ઞાનની પણ તને જરૂર નથી, એમ કહે છે. પરસન્મુખના પદાર્થની તો જરૂર નથી.. આહાહા..! પરસન્મુખની શ્રદ્ધાની તો જરૂર નથી, પરસન્મુખનો આશ્રય થતાં રાગની મંદતા, દયા, દાનભાવ એની પણ તને જરૂર નથી. એની તો જરૂર પણ ભગવાન આ અને ગુણ આ, એવા મનના સંગથી ઉત્પન્ન થતો વિકલ્પ, એની પણ તને જરૂર નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આ ઝીણું છે, ‘મનહરભાઈ’! આ એમ ને એમ નથી, ભંગારમાંથી એમ ને એમ પકડાય એવું (નથી). થોડો થોડો વખત લ્યે ત્યારે પકડાય એવું છે, કો’ક દિ’ જઈ આવીએ એમાં કાંઈ સમજાય પણ નહિ. કાલે બપોરે વાત ઘણી થાતી (હતી), કીધું આ કાંઈ સમજતા નથી. આખી વાત જ ફેર છે. માણસે વાત જ સાંભળી નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

માર્ગાણા અને ગુણસ્થાન આત્મા નથી.

મગ્ગણ ગુણઠાણઙ્ગ કહિયા વવહારેણ વિ દિટ્ઠિ.

ગિચ્છઙ્ગણઙ્ગ અપ્પા મુણહુ જિય પાવહુ પરમેટ્ઠિ. ૧૭. ૧૧.

ગુણસ્થાનક ને માર્ગાણા, કહે દષ્ટિ વ્યવહાર.

નિશ્ચય આત્મજ્ઞાન તે, પરમેષ્ઠીપદકાર. ૧૭.

અન્વયાર્થ :- (વવહારેણ વિ દિટ્ઠિ) કેવળ વ્યવહારનયની દષ્ટિથી જ (મગ્ગણ ગુણઠાણઙ્ગ કહિયા) જીવને માર્ગાણા અને ગુણસ્થાન રૂપ કહેલ છે. (ગિચ્છઙ્ગણઙ્ગ) નિશ્ચયનયથી (અપ્પા મુણહુ) પોતાના આત્માને આત્મારૂપ જ સમજ. (જિય પરમેટ્ઠિ પાવહુ) જેથી તું સિદ્ધ પરમેષ્ઠી અથવા અરિહંત પરમેષ્ઠીનું પદ પામી શકે.

સત્તરમી ગાથામાં કહે છે, ‘માર્ગશ્ણા અને ગુણસ્થાન આત્મા નથી.’ દેખો! આહાહા..!

મગ્ગણ ગુણઠાણઙ્ કહિયા વવહારેણ વિ દિટ્ઠિ.

ણિચ્છઙ્ગણઙ્ અપ્પા મુણહુ જિય પાવહુ પરમેટ્ઠિ. ૧૭.

ભગવાન સર્વજ્ઞદેવ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા દિવ્યધ્વનિ દ્વારા ફરમાવે છે એ રીતે સંતો પોતે વિકલ્પ દ્વારા આ લક્ષમાં આવી છે એ વાત વાણી દ્વારા આવી જાય છે. આવી જાય છે. કહે છે, ‘વવહારેણ વિ દિટ્ઠિ’ ‘કેવળ વ્યવહારનયની દૃષ્ટિથી જ...’ આ જીવ કઈ ગતિમાં છે ને કઈ લેશ્યા છે ને ભવિ-અભવિ છે, જ્ઞાન થયું, જ્ઞાનનો પર્યાય છે એવા બધા ભેદોને જાણવા એ વ્યવહારનયનો વિષય જાણવા લાયક છે. સમજાય છે કાંઈ? આદરવા લાયક નથી. આહાહા..!

અહીં તો પાછું જિનેશ્વરે કહેલું, અન્યમતિએ કહેલી વસ્તુ હોય જ નહિ. જિનેશ્વરે માર્ગશ્ણા અને ગુણસ્થાન કહ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? ચૌદ ગુણસ્થાન અને ચૌદ માર્ગશ્ણા. માર્ગશ્ણા એટલે ગોતવું. માર્ગવું એટલે શોધવું કે, આ જીવ કઈ ગતિમાં હતો? એને કયો ભાવ હતો? કયો કષાય હતો? કઈ દૃષ્ટિ હતી? ભવિ છે કે અભવિ છે? સમજાય છે? સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે? આ જ્ઞાન છે એમાં મતિ, શ્રુત છે કે કેવળ છે કે અવધિ છે? એમ એને જીવને કોઈપણ ચાર ગતિમાંથી આવા ચૌદ બોલથી શોધીને નક્કી કરવું કે આ જીવ આમ છે. એ બધા ચૌદ બોલ-ગતિ, જાતિ, કાયા, ઇન્દ્રિય, લેશ્યા... સમજાય છે? જોગ, ઉપયોગ. એ બધી જાણવાની પર્યાયને જાણવા જેવી છે, જાણવા લાયક છે. એને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થતું નથી. સમજાણું કાંઈ? એ.. ‘રતીભાઈ’! આહાહા..!

‘કેવળ વ્યવહારનયની...’ ‘વવહારેણ વિ દિટ્ઠિ’ એમ છે ખરું ને? ‘કેવળ વ્યવહારનયની દૃષ્ટિથી જ જીવને માર્ગશ્ણા અને ગુણસ્થાન...’ ગુણસ્થાન (એટલે) આ પહેલે ગુણસ્થાને છે, આ બીજે છે, આ ત્રીજે છે, આ ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે અને આ કેવળી છે, લ્યો! એ આ તેરમે કેવળી છે. તેરમે ગુણસ્થાને કેવળી છે, ચોથે ગુણસ્થાને સમકિતી છે, છઠ્ઠે ગુણસ્થાને મુનિ છે. એ પર્યાયના ભેદવાળી બધી વાત જાણવા જેવી ભલે હો, આદરવા જેવી નથી. એના જ્ઞાન દ્વારા સમ્યગ્દર્શન થતું નથી. સમજાણું કાંઈ?

જેનું ચૌદ (માર્ગશ્ણા) – ગતિ, કાયા, ઇન્દ્રિય, લેશ્યા આદિમાં જેની પર્યાયમાં જેની ભૂલ છે એની તો અહીંયાં વાત કરતા નથી અથવા જેને મુનિપણાની પર્યાય, કેવળજ્ઞાનની પર્યાય, સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય, મિથ્યાદર્શનની પર્યાય કેવી હોય એવી પર્યાયનો જેને ખ્યાલ નથી એની અહીં વાત કરતા નથી. મુનિપણાની દશા આવી હોય, કેવળજ્ઞાનની આવી હોય, ચોથાની સમકિતની આવી હોય, મિથ્યાત્વની આવી હોય. એવા જીવોને ચાર ગતિમાં શોધતા કાંઈક નક્કી કરે કે આ જીવ આમાં છે. એ બધું જ્ઞાન ભલે હો, જાણવા માટે છે. એટલો ભેદ

છે એ જાણવા માટે છે, આશ્રય કરવા અને એને આશ્રયે સમ્યગ્દર્શન થાય, એવા ગુણસ્થાન અને માર્ગજ્ઞાના ભેદના ભેદમાં તાકાત નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? માર્ગજ્ઞા કોને કહેવી ને ગુણસ્થાન કોને કહેવા? એ કોઈ દિ' સાંભળ્યું ન હોય. માર્ગજ્ઞા શું હશે?

માર્ગજ્ઞા એટલે કે આ ચોરાશી લાખમાં કોઈપણ જીવને ગોતવો હોય-શોધવો હોય કે, ભઈ! આ કયે ગુણસ્થાને છે? ભવિ છે કે અભવિ છે? કેવળી છે કે છદ્દે ગુણસ્થાને છે? એ નારકી છે કે દેવ છે? એ કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો છે? જ્ઞાન ઉપયોગવાળો છે કે દર્શન ઉપયોગવાળો છે? એવી વર્તમાન પર્યાયનું અસ્તિત્વ છે. એથી તેને માર્ગજ્ઞા એટલે શોધવા દ્વારા નક્કી કરે, પણ એ તો વ્યવહાર, કેવળ વ્યવહારદષ્ટિથી કથન છે. આહાહા...! પણ એ છે કે નહિ? છે કે નહિ? છે તો નિશ્ચયથી છે, એમ નહિ. છે પણ તે વ્યવહાર છે. ભેદરૂપે અવસ્થામાં જ્ઞાનમાં છે. વસ્તુ છે, વ્યવહારનયનો વિષય છે. સમજાણું કાંઈ? એને ત્રિકાળ અભેદ દષ્ટિની અપેક્ષાએ એ બધા ભેદોને અભૂતાર્થ કહેવામાં આવે છે, અસત્યાર્થ કહેવામાં આવે છે, જૂઠા છે એમ કહેવામાં આવે છે. ઇ છે એ અપેક્ષાએ સત્યાર્થ (છે), પણ ત્રિકાળની અપેક્ષાએ તેને અસત્યાર્થ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- બે રીતે લાગુ પડે?

ઉત્તર :- બેય લાગુ પડે.

મુમુક્ષુ :- એને અનેકાંત કહે છે?

ઉત્તર :- બીજું અનેકાંત કોને હશે? કૂદડીવાદને હશે? આહાહા...!

ભગવાનઆત્મા કઈ પર્યાયમાં છે? કઈ ગતિમાં છે? ભવ્ય છું એમ જે ખ્યાલ આવવો એ બધો વ્યવહારજ્ઞાનનો વિષય છે. પર્યાય છે ને! સમજાણું કાંઈ? આ જ્ઞાન ઉપયોગ છે, આ મતિનો છે ને શ્રુતનો છે ને અવધિનો છે ને કેવળનો છે, આ ક્ષાયિક સમક્રિત કહેવાય ને આ ક્ષયોપશમ સમક્રિત કહેવાય અને આ ઉપશમ સમક્રિત કહેવાય. એ બધા પર્યાયના ભેદો. આ પાંચ ઇન્દ્રિયાવાળો છે ને આ એક ઇન્દ્રિયવાળો છે ને આ બે ઇન્દ્રિયવાળો છે એ બધું એ અવસ્થાદષ્ટિએ છે ખરું, હોં! છે અપેક્ષાએ છે, પણ ત્રિકાળ સ્વભાવના અભેદ અવલંબનના આશ્રય કરવાની અપેક્ષાએ તે બધું નથી. મને લાભદાયક નથી તે નથી. મને લાભદાયક નથી તે નથી. મારે લાભદાયક અભેદ છે માટે એ છે. સમજાણું કાંઈ? સમજાય છે કે નહિ આમાં? હળવે હળવે (અર્થ) થાય છે, ભાઈ!

‘વવહારેણ વિ દિદ્ધિ’ છે ને પણ એ શબ્દ પડ્યા છે કે નહિ, ઓલી ચોપડીમાં? ચોપડી ઝાઝી નથી. પણ અર્થ કેવો! કેવળ વ્યવહારનય. ‘વવહારેણ’ એમ શબ્દ છે. એનો અર્થ કર્યો, વ્યવહારનય. વ્યવહાર કહો કે વ્યવહારનય કહો. એની દષ્ટિથી જ ‘જીવને માર્ગજ્ઞા અને ગુણસ્થાનરૂપ કહેલ છે.’ માર્ગજ્ઞા એટલે આ જીવ અહીં છે, આ જીવ અહીં છે, પર્યાયમાં આ છે એમ કહેવામાં (આવે છે) અને આ ગુણસ્થાનમાં જીવ છે, આ ગુણસ્થાનમાં જીવ

છે એમ કહેવામાં આવ્યું.

‘નિશ્ચયનયથી...’ અભેદ સ્વભાવની દૃષ્ટિથી કહેવામાં આવે તો ‘અપ્પા મુણહુ’. ‘પોતાના આત્માને આત્મારૂપ જ સમજ.’ ભેદ-ભેદ નહિ. આ સમક્તિ પર્યાય છે ને આ જ્ઞાન ઉપયોગ છે ને આ ભવિ છે, એ નહિ. આહાહા...! સમજાણું? આ રાગ હજી એકાદ-બે ભવ કરશે. એ જ્ઞાન જાણવા લાયક છે, આદરવા લાયક નથી. સમજાણું કાંઈ? એ તો માર્ગજ્ઞાની દૃષ્ટિએ વ્યવહાર આવ્યો કે, રાગ છે. સમજાય છે? ‘અશેષ કર્મનો ભોગ છે’ ‘શ્રીમદ્’ કહે છે ને? ‘ભોગવવો અવશેષ રે.. તેથી દેહ એક ધારીને જાણું સ્વરૂપ સ્વદેશ રે...’ અમને અત્યારે થોડો રાગ વર્તે છે એથી એમ જણાય છે કે, થોડો કાળ હજી રાગનું વેદન રહેશે. એથી એમ જણાય છે કે, એકાદ ભવ કરવો પડશે. ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’. સમજાણું કાંઈ? ‘અશેષ કર્મનો ભોગ છે’ અનુભવ પૂર્ણ ઉગ્રતાનો છે નહિ અને ઉગ્રતા અલ્પકાળમાં થાય એમ હજી ભાસતું નથી. આહાહા! ‘અશેષ કર્મનો ભોગ..’ કર્મ એટલે રાગ. હજી અલ્પ રાગની વેદનદશા જાણે લંબાય છે એમ લાગે છે. એ વ્યવહારનયનો વિષય છે.

મોક્ષ પણ છે ને! જાય ક્યાં? ભગવાનઆત્મા મોક્ષસ્વરૂપ છે. ચૈતન્ય મહાસત્તા આનંદનો કંદ તે મુક્ત સ્વરૂપ જ છે. જાય ક્યાં ને આવે ક્યાં? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, એવું જે જ્ઞાન એક દેહ ધારવો છે, હજી એકાદ દેહ મનુષ્યનો થશે. એ બધું પર્યાયનું વ્યવહારું જ્ઞાન હો, આદરણીય નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘નિશ્ચયનયથી પોતાના આત્માને આત્મારૂપ જ સમજ.’ પર્યાયનું જ્ઞાન કરાવ્યું. સમજાણું કાંઈ? ‘કહિયા’. ‘કહિયા’ છે ને? ‘કહિયા’ છે એટલે જાણ. છે. માર્ગજ્ઞા છે, ગુણસ્થાન છે. ભગવાનની વાણીમાં જે વ્યવહાર આવ્યો એ બધો છે. છે તે ભેદરૂપ છે, અંશરૂપની દશાવાળા ભાવ છે, ઈ જાણવા લાયક છે, આશ્રય કરવા લાયક નથી. સમજાણું કાંઈ? પાછું અન્યમતિથી જુદું પર્યાયનયે પાડ્યું છે. વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર સિવાય જેટલા અજ્ઞાનીઓએ વ્યવહારના વિષય કીધાં એ તો બધા ખોટા છે. પરમેશ્વર જિનેન્દ્રદેવ ત્રિલોકનાથ કેવળજ્ઞાનીએ જે જોયા એના જે ગતિ, માર્ગજ્ઞા આદિના પર્યાયના ભેદો એમણે કહ્યા એવા છે, એમ તું જાણ તો એ હજી તો વ્યવહાર છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? તેથી આ માર્ગજ્ઞા (ભેદ) લીધા કે, ગુણસ્થાન ને માર્ગજ્ઞા ને આ ઠેકાણે ગુણસ્થાન પહેલું, ત્રીજું, ચોથું જે હોય તે. આ જીવ આ ગતિમાં છે ને આ કષાયમાં છે ને આ લેશ્યામાં છે. સમય સમયની પર્યાયમાં ક્યો ક્યો પર્યાય છે એ જાણવા (લાયક છે). જેવો ભગવાને કહ્યો એવો વ્યવહારનયના વિષયમાં છે. અન્યમતમાં તો એ (છે જ નહિ). વીતરાગ સિવાય, પરમાત્મા સિવાય ક્યાંય છે નહિ. એને કહે છે કે, વ્યવહારનયે ‘દિટ્ઠિ મગ્ગણ’ ગુણસ્થાન કહ્યા છે. વ્યવહારથી ભગવાનના જ્ઞાનમાં એ કહ્યું છે. નિશ્ચયથી પોતાના આત્માને સમજ – ‘અપ્પા મુણહુ’ – ભગવાનને જાણ. ઓહો! જેમાં કેવળજ્ઞાનના કંદ પડ્યા છે, જેમાં અનંત ગુણની રાશિ (પડી

છે). એક એક ગુણમાં અનંત સામર્થ્ય પડ્યું છે એવો પ્રભુ ‘અપ્પા’ એમ કીધું છે ને? ગુણની કયાં વાત કરી છે? આત્મા.. આત્મા એકરૂપ ત્રિકાળ અભેદ મહાસત્તા એવો પણ જેમાં ભેદ નથી. સમજાણું કાંઈ? એવા આત્માને ‘મુણહુ’. ‘આત્માને આત્મારૂપ જ સમજ.’ એવા આત્માને આત્મારૂપ જાણ.

‘જિય પરમેટ્ટિ પાવહુ’ ‘જેથી તું સિદ્ધ પરમેષ્ઠી અથવા અરિહંત પરમેષ્ઠીનું પદ પામી શકે.’ આહા..! જુઓ! અહીંયાં કહ્યું હવે. એનું ફળ કીધું. પહેલામાં (–સોળમી ગાથામાં) ‘અપ્પા દંસણ મુણહુ’ કીધું હતું ને? સમજાણું? કીધું હતું ને એમાં? ‘અણ્ણુ ણ કિં પિ વિયાણિ। મોક્ષહ કારણ જોઈયા ણિચ્છહ એહહ જાણિ।।૧૬।।’ ન્યાં કીધું. અહીંયાં ફળ બતાવે છે. જે કોઈ ભગવાનઆત્મા, અંતર અભેદ સ્વભાવ ચિદાનંદનું જ્ઞાન કરશે એનો આશ્રય કરીને જ્ઞાન કરશે એ નિશ્ચયથી અરિહંત અને સિદ્ધપદને પામશે. એ માર્ગજ્ઞા અને ગુણસ્થાનનો જે નિષેધ કર્યો એ માયલી આ મોક્ષપદની પર્યાય, સિદ્ધપદની પર્યાય, કેવળજ્ઞાનની પર્યાયને પામશે. સમજાણું કાંઈ?

‘જિય પરમેટ્ટિ પાવહુ’ જે વડે, એમ. ‘જિય’ એટલે ‘જેથી તું સિદ્ધ પરમેષ્ઠી...’ પોતાના આત્માને જાણવાથી જ સિદ્ધ થઈશ. વ્યવહારના જાણવાથી સિદ્ધ નહિ થા. સમજાણું કાંઈ? જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બાંધે એ ભાવ આવ્યો તો એની મુક્તિ થશે. તીર્થંકર પ્રકૃતિ બંધાણી ને? પ્રકૃતિ બંધાણી (તો) મુક્તિ થશે. જૂઠ વાત છે. ઈ તારું જ્ઞાન જ ખોટું છે. સમજાણું? એ ‘અપ્પા મુણહુ’માં ઠરશે ત્યારે કેવળજ્ઞાનનો પામશે. રાગ આવ્યો અને બંધ થયો માટે કેવળજ્ઞાનને પામશે એમ છે નહિ. શું કહ્યું સમજાણું આમાં?

સમ્યગ્દષ્ટિને આત્મામાં વિકલ્પ આવ્યો કે તીર્થંકર ગોત્ર બંધાઈ ગયું. એ વિકલ્પ આવ્યો અને એનું જ્ઞાન પણ આત્માને આશ્રય કરવા લાયક નથી. વિકલ્પ અને પ્રકૃતિનો બંધ એ જાણવા લાયક છે. એનાથી મુક્તિ થશે એમ નથી અને એનું જ્ઞાન કરવા લાયક (છે) માટે એના જ્ઞાનથી મુક્તિ થશે, એમ નથી. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- એમાં તો એમ આવે છે.

ઉત્તર :- એ તો બધા વ્યવહારના કથનો, નિમિત્તના કથનો છે. એક જ વાત–ભગવાન ‘અપ્પા મુણહુ જિય પાવહુ પરમેટ્ટિ’. એ વિકલ્પ ઊઠ્યો, ખબર પડી. ભગવાને ‘શ્રેણિક’ રાજાને કહ્યું. ભગવાને ‘શ્રેણિક’ રાજાને કહ્યું કે, હે ‘શ્રેણિક’! તું ભવિષ્યમાં તીર્થંકર થઈશ. સમજાય છે? સમવસરણમાં ક્ષાયિક સમકિત પામ્યા. એ બધા સ્વભાવને અવલંબીને ક્ષાયિક પામ્યા. અને ક્ષાયિકનું જ્ઞાન અને તીર્થંકર થશે એનું જ્ઞાન, એ જ્ઞાન એને કેવળજ્ઞાનનું કારણ નથી. આહાહા..! ‘રતનલાલજી’! ભારે વાત, ભાઈ! લોકોને બિચારાને ડર લાગે એ.. ‘સોનગઢ’નું એકાંત (છે). હવે, આ ‘સોનગઢ’નું નહિ, આ ભગવાનનું છે, સાંભળ ને! તને ભગવાનના માર્ગની ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? એ.. ‘હિંમતભાઈ’! આ ભડકે, માળા! ભડકે.

એ.. ન્યાં તો આમ થઈ જાય છે. એકલી નિશ્ચયની વાતું, વ્યવહારની તો ઊડાવી દીધો. સાંભળને હવે, તને વ્યવહારની ખબર નથી, નિશ્ચયની ખબર નથી. શેની વાતું કરવા મંડ્યો તું?

અહીં કહે છે, ભગવાન આત્મામાં જેને આત્મદર્શન થયું, સમ્યક્ થયું આ એને તીર્થંકરપણાના બંધનો વિકલ્પ આવ્યો, પ્રકૃતિ બંધાણી. ભગવાને કહ્યું કે, તું તીર્થંકર થઈશ. આહાહા..! એ તીર્થંકર થઈશ તે સંબંધીનું જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનને પમાડશે, એમ નહિ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! અહીં તો કહે છે કે, વ્યવહારદષ્ટિથી એ જાણવા લાયક છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- એ જ્ઞાનનો મહિમા નહિ.

ઉત્તર :- ઈ એનો મહિમા નહિ.

‘અપ્પા મુળહુ જિય પાવહુ પરમેટિ’ એમ છે ને? ભગવાન એના ધારાવાહી જ્ઞાનથી કેવળજ્ઞાન, સિદ્ધપદને પામીશ. પ્રકૃતિથી નહિ, વિકલ્પથી નહિ, તેના જ્ઞાનથી નહિ. તેના જ્ઞાનમાં નક્કી આવી ગયું છે કે, ભગવાને કીધું છે માટે હું તીર્થંકર થવાનો. એમ જ્ઞાનમાં આવી ગયું છતાં એ જ્ઞાન આશ્રય કરવા લાયક નથી. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? ભારે, ભઈ! ‘યોગીન્દ્રદેવ’. યોગ જોડ ત્યાં, અહીં જોડ ક્યાં (જોડે છે)? આહાહા! સમજાણું કે નહિ? એ..ઈ..! ‘રતીભાઈ’!

‘ગિચ્છઙ્ગણ્ઙ અપ્પા મુળહુ જિય પાવહુ પરમેટિ’ લ્યો! ઓલા ‘કહિયા વવહારેણ વિ દિટિ’ એ તો ફક્ત ‘કહિયા’ એટલામાં લઈ લીધું, બસ! ‘કહિયા’નો અર્થ એ જાણ, એટલું. વચન કીધું, પણ એ જાણ, એટલું. ‘ગિચ્છઙ્ગણ્ઙ અપ્પા મુળહુ’ ભગવાનઆત્મા એક સમયમાં એકાકાર પ્રભુ, એને જાણતા નક્કી તું કેવળજ્ઞાનને પામીશ, સિદ્ધપદને નક્કી તું પામીશ. ત્રણકાળમાં એ વાત ફરે એવી નથી. આહાહા..! હેં?

મુમુક્ષુ :- વગર ટીકાએ પણ ચોખવટ ઘણી આવે છે.

ઉત્તર :- ટીકા છે ને આમાં શબ્દાર્થ છે. શબ્દાર્થ થોડો છે, પણ ઈ અંદર છે ને? પાઠ બોલે છે કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાન બોલે છે કે નહિ ઈ નક્કી કરો ને, પાઠમાં ગમે તે હોય.

ઉત્તર :- ઈ એમ કહે છે.

વ્યવહાર પરાશ્રિત છે. ‘બીજા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી આત્માને કાંઈનું કાંઈ કહે છે.’ એમ એણે થોડું લખ્યું છે. ‘નિશ્ચયનય સ્વાશ્રિત છે. આત્માને યથાર્થ જેમનો તેમ કહે છે. નિશ્ચયનયથી આત્મા સ્વયં અરિહંત અથવા સિદ્ધ પરમાત્મા છે.’ સ્વયં અરિહંત અને પરમાત્મા. વસ્તુ વર્તમાન.. વર્તમાન.. વર્તમાન. હું સિદ્ધ પરમાત્મા, હું સદા સિદ્ધ પરમાત્મા વસ્તુએ (છું), એવી અંતરની દૃષ્ટિ, એનું જ્ઞાન એ પર્યાયમાં સિદ્ધપદને પામવાનું કારણ છે. બીજું કોઈ

જ્ઞાન, બીજી કોઈ શ્રદ્ધા, બીજા કોઈ આચરણો આત્માને મુક્તિને પામવાનું કારણ નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘જિય પાવહુ પરમેટિઠ’ દેખો! એ પરમેષ્ઠી થાય. જે પરમેષ્ઠીનું પદ વ્યવહારનયે પહેલું જાણવા લાયક કહ્યું હતું, એને આશ્રયે પરમેષ્ઠી નહિ થવાય. એક ભગવાનઆત્મા એક સમયમાં પરિપૂર્ણ પ્રભુ, અભેદ ચીજ એની દૃષ્ટિ થતાં, તેનું જ્ઞાન થતાં એ જ્ઞાન અને દૃષ્ટિ સ્વભાવ સાથે અભેદ થઈ એ અભેદપણું સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિમાં કારણ છે. બીજું કોઈ કારણ છે નહિ. વ્યવહાર રત્નત્રય આદિ મુક્તિનું કારણ નથી, એમ કહે છે. આ વ્યવહારનું જ્ઞાન પણ મુક્તિનું કારણ નથી, એમ કહે છે. માર્ગજ્ઞા અને ગુણસ્થાનનું જ્ઞાન એ પણ મુક્તિનું કારણ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘સુદ્ધં તુ વિયાણંતો’ પછી એ બધી વાત લીધી છે. ગતિ ને ઇન્દ્રિય ને છે ને ? માર્ગજ્ઞા, કાય ને યોગ ને વેદ. કયા વેદમાં જીવ છે? કયા કષાયમાં છે? કયા યોગમાં છે? મન-વચન-કાયા. કયા જ્ઞાનમાં, સંયમમાં કયું સંયમ વર્તે છે? શું દર્શન? કઈ લેશ્યા? સમકિત, સંજી એ બધી ભલે જાણવા લાયક છે. વીતરાગમાર્ગમાં એ વ્યવહાર છે એ જાણવા લાયક છે અને ગુણસ્થાનના ચૌદ ભેદ લીધા. એ ચૌદની દરેકની વ્યાખ્યા કરી. એ સત્તર (ગાથાની) વ્યાખ્યા થઈ.

હવે કોઈ એમ કે, ગૃહસ્થમાં આવો માર્ગ હોય કે નહિ? કોઈ કહે, પણ આ માર્ગ તો કોઈ મહા ત્યાગી, મુનિ જંગલમાં જાય એને માટે હોય. તો ખુલાસો કહે છે. આટલી વાત આમ કરી ને? ગુણસ્થાન, માર્ગજ્ઞાસ્થાનનું જ્ઞાન પણ મોક્ષનું કારણ નહિ. હવે આવો માર્ગ તે કાંઈ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોઈ શકતો હશે કે નહિ? કે મુનિને એકલાને હોય?

૧૮. ‘ગૃહસ્થ પણ નિર્વાણ માર્ગ ઉપર ચાલી શકે છે.’ લ્યો! એ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ આ માર્ગ હોઈ શકે છે. સમજાણું કાંઈ? ગૃહસ્થાશ્રમમાં રાજપાટમાં દેખાય, ઇન્દ્રના ઇન્દ્રાસનમાં જીવ દેખાય એ ગૃહસ્થી પણ નિર્વાણમાર્ગ ઉપર ચાલી શકે છે. આત્મા છે ને એની પાસે, કહે છે. ભગવાનઆત્મા છે ને! ભગવાનઆત્મા પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપે વસ્તુ તો અખંડ પડી છે. અખંડનો આશ્રય કરનાર ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ નિર્વાણને પામવાને લાયક થઈ જાય છે. આટલા આટલા ધંધા-વેપાર હોય ને? એ એને ઘરે રહ્યા. એ તો જાણવા લાયક છે. સમજાણું કાંઈ? અંતર ભગવાનઆત્મા, એનો આશ્રય કરીને ગૃહસ્થાશ્રમના ધંધા-વેપારમાં વર્તે તો એ પણ નિર્વાણને પામવાને લાયક છે. એ કહેશે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)